

Sosztakovics: Öt darab
2 hegedűre és zongorára

Szentpétery Csenge, Szentimrei Noémi, Gulfás-Szabó Szilveszter
Széchenyi István Egyetem
Varga Tibor Zeneművészeti Intézet
Témavezető: Dr. Svikruha Márta

Dmitrij Dimirtijevics Sosztakovics

(1906 - 1975)

„Az érdeklődés középpontjában ma már nem az áll, hogy belső ellenálló vagy a rendszer áldozata volt-e, a valódi Sosztakovics keresésénél fontosabbá vált a zenéje.”

Közös kamarazenélésünk során számos érdekes darabbal találkoztunk, de Sosztakovics Öt darabja, melyeket Levon Atovmyan írt át 2 hegedűre és zongorára, különösen megragadta a figyelmünket. Vajon honnan származnak ezek az ötletes karakterekkel tarkított táncok és milyen indíttatásból írta ezeket a zeneszerző? Ezek a kérdésekre kerestük a választ, amikor kamarai tanulmányaink sorát szembekerültünk ezekkel a darabokkal, és lázasan kutatni kezdtünk a mű eredete után. Szerencsére rengeteg érdekes információra bukkantunk, melyeket most szeretnénk megosztani.

A vidám, játékos darabok mögött egy hihetetlen komoly és elhivatott ember áll, aki életében rengeteget szenvedett. Mikor a sztálini diktatúra 1936-ban a csúcspontjára hágott, a zeneszerző számos barátját megölték vagy börtönbe zárták – ő maga is kegyvesztetté vált. Az év elején támadást indítottak ellene, az egyik leghíresebb cikk címe: „Zene helyett káosz!” Sosztakovics politikai helyzete miatt egyre kevesebb megrendelést kapott, jövedelme

egyharmadára csökkent, ezért megragadott minden lehetőséget a komponálásra, beleértve különböző filmek, kísérőzenék megírását, melyet egyre jobban megszeretett. Bár a nagyvilágszimfóniáiról ismeri leginkább, szeretnénk megmutatni Sosztakovicsot az eddig ismeretlen oldaláról, amely tele van meglepetésekkel és ötletekkel.

A darabok bemutatásához szeretnénk ismertetni életútját, amely elvezette őt a színházhoz és a filmekhez. Sosztakovics orosz származású, 1906-ban született Szentpéterváron. Korán kitűnt zongora és zeneszerzői tehetségével. Édesapja Dmitrij Boleszlavovics, Édesanyja Szofia Vasziljevna, akitől első zongoraleckéit kapta kilenc éves korában, majd beiratkozott a zeneiskolába. Középiskolai tanulmányait 1919-ben kezdte a szentpétervári konzervatóriumban zongora és zeneszerzés szakon. Glazunov vette szárnyai alá és támogatta a tanulmányaiban. Zeneszerzést Steinbergtől, zongorázni Nyikolajevtől tanult. Diplomájára írott darabja, az I. Szimfónia (1924/25) hozta meg neki az első nagy sikert. A diploma megszerzése után zongoristaként és komponistaként is dolgozott. 1927-ben tevékenyen részt vett a leningrádi Munkás Ifjúsági Színház (TRAM) munkájában. Itt kérték fel első alkalommal színpadi művek kísérőzenéjének írására. Az 1928-as évben került kapcsolatba a filmekkel, s mindig lelkesen fogadta, ha filmzene írására kérték fel.

A filmbeli munkásságáról

Sosztakovics a hangosfilm megszületésének első napjától kezdve az egyik legaktívabb filmzeneszerző volt. Az első filmzenéjét az *Új Babylon* című néha filmhez írta. Ez volt a kezdete Sosztakovics jelentős mértékű filmzeneírói munkásságának. Egészen 5 évvel a halála előtti időszakig komponált filmzenéket. Saját terve volt egy film-opera írása. Több mint 30 film zeneszerzője volt. Többek között az *Ifjú gárda*, *Berlin eleste*, a *Maxim trilógia*, *Berlini fal*, az *Ellenterv*, és a *Bögöly* című filmnek a zenéjét is ő írta. Továbbá folytatta színházi tevékenységét. Például kísérőzenét komponált Shakespeare *Hamletjéhez*, vagy Balzac novellája alapján színpadra vitt *Emberi komédia* című művéhez.

Maguk a darabok

A filmzenék és a kísérőzenék jellegzetes karakterei közkedveltek lettek. Eredetileg egy-egy film aláfestő zenéjeként, egy színmű vagy egy ballett kísérőzenéjeként íródtak. A tételek nem

mindig az eredeti kontextusban hallhatóak, hanem rövidebben és egyszerű szerkezetekbe rendezve jelentek meg.

Ezekből a kompozíciókból többféle válogatás készült (3 *duett*, 5 *darab*, 6 *darab*), melyek zongorára, 2 csellóra és zongorára íródtak. Az általunk elemzett 2 hegedűre és zongorára készült verziót Levon Atovmyan írta át. Pedagógiai célzattal további kiadások születtek *Kisdarabok* címmel, melyben megtalálhatjuk a Polka középrészét és az Elégiát „Sarmanka” néven. A fiatalabb korosztály részére könnyen játszható hangnemben íródtak, hangszerszerű és fülbemászó dallamával segítségül szolgál a különböző karakterek eljátszásában.

A darabok eredete

A Preludiumot 1955-ben hallhattuk először a *The Gadfly* (magyarul: Bögöly) című filmben, gitáron, amit Aleksandr Mikhailovich Fajntsimmer rendezett Ethel Lilian Voynich eredeti regénye alapján (1897). Később majd ugyancsak Levon Atovmyan által szerkesztett Sosztakovics: *The Gadfly* suite Op. 97a, no. 7. tételként is megszólal.

(Az előadásunk előtt ebből hallhattunk egy részletet, ami az átiratban már nem szerepel.)

A Gavotte és az Elégia először a *The Human Comedy* (magyarul: Az emberi komédia) Honoré de Balzac novellája alapján készült színpadi mű kísérőzenéjeként szólal meg vonószerekkel 1933-1934-ben, majd ugyancsak közel húsz év múlva Levon Atovmyan által szerkesztett Sosztakovics: 3. Ballett Suite 2. tételként a Gavotte és 4. tételként az Elégia kapott helyet (1952/53). Ezért tárgyaljuk őket együtt. A Gavotte zenekari változatában külön érdekesség, hogy a zenekar végig pizzicatoval játssza a darabot, ezzel segítve a történet könnyedségét és tréfás jellegét, míg az átiratban ilyen utalás nincs.

Az Elégia eredeti változatában a főtéma, különböző hangszereken szólal meg, osztató kísérettel bővül, majd ez az építkezés és egyben a záró motívum egy hatalmas fortissimo szakasszal végződik az alaphangnemen minore párjában. Ez a fokozás az átirat karakterdarabából kimaradt.

A Walzer az egyetlen tétel, amelynek nem letisztázott az eredete, továbbá, hogy miként, és hogyan hangzott az eredeti kompozíció, de feltételezhetően zenekar játssza és a *The Tale of the Priest and of His Workman*, (*Balda A Pap és Balda a munkásember története*) című animációs filmben található meg. op. 36 [1933/34].

A Polka tételt Sosztakovics a *The LimpidStream (A Tisztavízű patak)* című balletthez írta (1934/35)op. 39 no.12 darabjaként, de az átíratnak csak a B része hallható, ugyan is ez ekkor még önálló kísérőzene volt. Majd az A részt hallhatjuk a korábban már említett *The Human Comedy* (magyarul: *Az emberi komédia*) című színdarabban. Az átírat teljes egészét 1949-ben az 1. Ballett suite-ben találhatjuk meg zenekarral.

Preludium

Az első tétel a Preludium, a név a latin praeludere szóból eredeztethető, aminek a jelentése előjátszani. Először a 15-16. században találkozhatunk vele a hangszeres zenék bevezetőjeként. A tétel formája ABA, mely 4 ütem zongora bevezetővel indul.

Präludium I Prelude

Dmitri Schostakowitsch (1906–1975)
Bearbeitung: Lewon Atowmjan

Dmitri Shostakovich (1906–1975)
Arrangement: Levon Atovmyan

The image shows a musical score for the first prelude of Dmitri Shostakovich's Suite for Piano, Op. 39, No. 12. The score is arranged for Violino I, Violino II, and Piano. The tempo is marked 'Moderato'. The key signature is one sharp (F#) and the time signature is 4/4. The Piano part begins with a mezzo-piano (mp) dynamic. The Violino I and II parts are currently silent, indicated by whole rests.

Az A rész 8+8 ütemes periódus, melyben h-mollban csendül fel a téma.
A B rész 4+4 ütemes a főtémából vett első 4 ütem augmentált transzformációja. Az indító 4/4-es lüktetést a B rész $\frac{3}{4}$ -es változata követi, röviden kitérve a paralel dúrba. Majd visszatér az A rész alaphangnembben, melyet 4 ütemes bővítéssel zár.

A FŐTÉMA:

mp dolce

mp dolce

p legato

B RÉSZ:

mf

mf

poco più mosso [Немного скорее]

mf

Gavotte

A Gavotte, egy népi eredetű francia tánc. Baszk földön még ma is találkozhatunk vele pantomim páros táncként. A 16. században az udvari táncok között, majd a 17. században már Lully operáiban is megjelent. Hangszeres zeneként pedig Corellinél, Vivaldinál, és Bachnál találkozhatunk.

A szerkezete ABA forma A-dúrban, ami egy ütem zongora bevezető után egy negyed felütéssel indul, így eltér a megszokott két negyedes felütésű gavotte kezdésektől.

II Gavotte

Tranquillo, molto leggiero

The musical score for Gavotte II consists of two systems. The first system shows the beginning of the piece with a vocal or instrumental line and piano accompaniment. The tempo is marked 'Tranquillo, molto leggiero'. The key signature has two sharps (F# and C#). The time signature is 4/4. The piano part starts with a piano (p) dynamic. The vocal line has a mezzo-piano (mp) dynamic. The second system continues the piece with similar notation and dynamics.

Az Arészben hallunk egy nápolyi hangnemi kitérést, majd ezután újra visszajön a téma. Az átíratban a B rész a paralel mollban jelenik meg, ami az eredeti kontextusban nem hallható. Tematikailag azonos anyagú, az eddig hangzottakkal, melyet a zongora kísértékiemelt előkéjű orgonaponttal díszít. Majd az A rész főtemája tér vissza, és zárómotívum nélkül egy egyszerű akkorddal végződik a darab.

Elégia

A harmadik karakterdarab az Elégia, ami görög eredetű elegosz szóból következik és kesergést jelent. Általában szomorú hangvételű. A romantikus zenében sokszor megemlékezés eszköze. Ez a tétel ugyan csak A-dúrban van. 2 ütemes zongora bevezetővel indul.

Elegie III Elegy

Andantino

The musical score for Elegie III consists of two systems. The first system shows the beginning of the piece with a vocal or instrumental line and piano accompaniment. The tempo is marked 'Andantino'. The key signature has two sharps (F# and C#). The time signature is 3/4. The piano part starts with a piano (p) dynamic. The vocal line has a mezzo-piano (mp) dynamic. The second system continues the piece with similar notation and dynamics.

Érdekessége, hogy a lágyan ringó dallam nem szomorú hangvételű. A középrész terc rokon fordulattal díszített (F-dúr), mely a záró motívumban is megjelenik.

Walzer

Az 5 darab IV. tételeként a Walzer csendül fel. A Walzer német szóból ered. Jelentése: keringeni, forgatni. A 18. század utolsó negyedétől eredeztethető, osztrák-bajor területen ismert $\frac{3}{4}$ -es lökötésű tánc, melynek előde a ländler. A virágkorát Bécsben élte. A kíséret basszus, akkord, akkord tematikájú, és annak ismételtesével adja meg a tánc lökötését, míg a szóló hangszer a dallamot rajzolja ki. Hummel, Haydn, Mozart, Beethoven, Schubert, Schumann, Chopin, Liszt, Strauss, mind-mind komponáltak keringőket.

Sosztakovics Walzere a gyors típusú keringők közé tartozik. 4 ütemes zongora bevezetővel indul g-mollban, ami - ahogyan a többi tételnél is - megadja az lökötést, és a karaktert.

Walzer IV Waltz

Tempo di Valse. Moderato

H.S.2216

A szerkezete visszatérő. Az A részben hallhatjuk a fő témát, majd ezután jön a B rész, amelyben variációval bontja ki a témát a szerző. A két hegedű párhuzamosan halad kettőskötésekkel és egy szólamcserével, mely során a 2. hegedű is vezető szerephez jut. A szentimentális hangulatú tétel érzelmes és expresszív jellegű.

Polka

A polka cseh eredetű kifejezés, amely „fél lépést” jelent. Más források szerint a szó jelentése „lengyel lányka”, ezért lengyel eredetűnek tekintették a polonéz mellett. A polka 2/4-es, élénk tempójú páros tánc. 1830-ban jelent meg Prágában, 1839-ben Bécsben és 1940-ben pedig Párizsban. Smetana is komponált polkát az *Eladott menyasszony* című művében, illetve id. és ifj. Johann Strauss írtak polkákat: *Gyorspolkák*, *Villámlás* és *mennydörgés*, *Pizzicato-polka*, stb.

A Sosztakovics féle Polka 2/4-es ütemmutatója kitűnően érzékelteti a hallgatóval, hogy egykönnyed, tánc-tételről van szó. Mint az előző tételekben ugyancsak ABA szerkezetű a darab és itt is játszik a zongora egy rövid bevezetőt (D-dúrban).

V Polka

Ezután megismerkedhetünk a témával.

Érdekessége a könnyed és játékos karakter. Különböző tréfás elemeket is felfedezhetünk benne. Gondoljunk itt a dinamikai kontrasztokra, a hangsúlyozott, markáns, forte kezdésre, asúlytalan helyen lévő sforzato akkordra, a 7 ütemes, dominánsan megtorpanó dallamra. AB részben a kísérő hangszer és a szóló hangszer egy kis időre felcserélik szerepüket, a két hegedű pengetve kísér, míg a zongora a dallamot játssza, mély és a magas regiszterben egyszerre. A hegedűk szólamcserével újrajátsszák a dallamot, amely így kétszer hosszabban tér vissza. Ez is egyfajta játékoságot ad a tételnek.

Egy másik érdekesség a 4 ütemből álló befejezésben van. Amikor azt hinnénk, hogy vége a darabnak a codettában (Menomosso) 2 ütem szentimentális piano éneklés után hirtelen visszatálunk a forte, jó kedvű táncos ritmushoz (a tempo), ami kontraszt karakterével különleges csattanóként szolgál.

Ezzel a jó hangulatú, tréfás tánccal zárul a karakterekben, fordulatokban gazdag Öt darab. Reméljük, hogy olvasónk a szöveg által új, hasznos ismeretekre tett szert.

“I writemusic, it’s performed. Afterall, mymusicaysitall. Inthelongrun, anywordsaboutmusicare less importantthanthemusic.” – DmitriShostakovich

Írok zenét, előadják. Végére is, a zeném mindent elárul. Hosszú távon a szavak a zenéről kevésbé fontosak, mint maga a zene.

Források

- Ivan Ivanovics Martinov: Sosztakovics (1965 Gondolat kiadó Budapest)
- Eric Salzman: A 20. Század zenéje (1980 Zenemű kiadó Budapest)
- Kókai-Fábián: Századunk zenéje (1967 Zenemű kiadó Budapest)
- Solomon Volkov: Sosztakovics és Sztálin (2006 Napvilág kiadó)
- <http://posztinfo.hu/arckepcsarnok/arckepcsarnok-oroszország/arckepcsarnok-oroszország-zene/dmitrij-sosztakovics/>
- http://hu.wikipedia.org/wiki/Dmitrij_Dmitrijevics_Sosztakovics
- http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_compositions_by_Dmitri_Shostakovich

Tartalomjegyzék

Előlap	1
D. Sosztakovics és az 5 darab	2
A filmbeli munkássága	3
Maguk a darabok	3
A darabok eredete	4
Preludium	5
Gavotte	6
Elégia	7
Walzer	8
Polka	9
Befejezés	10
Források	11